

Л.В. Непон-Айдачич, докторант

ДЕЯКІ СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ПОЛЬСЬКОГО МОВНОГО ОБРАЗУ НЕЗАБУДКИ

У статті розглядаються такі семантичні категорії польського мовного образу незабудки: об'єкт, застосування, час, еквівалентність, символіка.

The article analyzes five semantics categories of the Polish linguistic image of the flower forget-me-not: object, use, time, equivalence, symbolism.

Зародившись іще у XVIII-XIX ст. у працях видатних мовознавців В. фон Гумбольдта, О.О. Потебні, Ф. Боаса, Л. Вайсгербера, Е. Сепіра й Б. Уорфа, етнолінгвістичні ідеї лягли в основу однієї з найактуальніших галузей сучасного мовознавства, яка визначається як дисципліна, сформована “на перетині етнографії та лінгвістики для вивчення відносин між етносом, мовою й культурою, а також для виявлення ролі мови в етнічній культурі, суспільстві й окремих соціальних групах”¹. Історія, тенденції розвитку етнолінгвістики були детально висвітлені О.С. Снітко та І.А. Кулініч². Цій проблемі присвячено окремий розділ наукового журналу “Етнолінгвістика”³. Ми також зверталися до вивчення деяких аспектів цього питання у своїх попередніх розвідках⁴.

Основним завданням етнолінгвістики є дослідження картини світу, закріпленої в мові певного етносу. Мовна картина світу – це, “історично сформована в повсякденній свідомості даного мовного колективу та об'єктивована в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб мовної концептуалізації дійсності”⁵. Польська мовна картина світу вивчається представниками когнітивної школи польської етнолінгвістики, заснованої й очолюваної Єжи Бартмінським⁴. Результати цих студій представлені у вже виданих двох частинах першого тому “Словника народних стереотипів і символів”⁶. Третій том словника, над яким ведеться робота, буде присвячений рослинам.

Відтворення мовного образу рослин, а відтак, квітів, є невід'ємною складовою реконструкції польської мовної картини світу. Мовний образ окремих квітів, представлений у сучасній польській поезії, вивчала Д. Пекарчик⁷. Теоретичні питання аналізу

мовного образу квітів розглядали Є. Бартмінський та С. Небжеговська⁸, А. Вєжбіцька⁹.

Метою нашого дослідження є реконструкція польського мовного образу незабудки на матеріалі лексикографічних, фольклорних та етнографічних даних, зібраних нами в Етнолінгвістичному архіві Відділу текстології та граматики сучасної польської мови Інституту польської філології Університету Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, керівником відділу є Є. Бартмінський (матеріали зібрано в 2005 р. під час стажування в рамках наукової стипендії, наданої Касою ім. Юзефа Мянєвського – Фонду підтримки науки). У наших попередніх працях було проаналізовано назви, гіпероніми, гіпоніми незабудки¹⁰, а також такі фасети: колекції та комплекси¹¹, опозиції, походження, вигляд, властивості, частини, кількість, дії, вплив, локалізація¹². У цій статті ми розглядаємо мовний образ незабудки за семантичними категоріями об'єкта, застосування, часу, еквівалентності, символіки.

Оскільки ми вивчаємо образ незабудки, закріплений у польській мові, то використовуємо слово *niezapodkа*, маємо на увазі польське суспільне уявлення про об'єкт *niezapominajka*, відтворене нами при аналізі лексикографічних, етнографічних та фольклорних даних.

Важливими для реконструкції мовного образу незабудки є відомості про те, **об'єктом** яких дій вона може виступати. На рівні мовної реалізації ця семантична категорія втілюється в конструкціях, у яких лексема *niezapominajka* / *niezapodka* виконує синтаксичну функцію додатка та називає об'єкт дії.

Незабудка виступає об'єктом споглядання: “*Przystąpiwszy do pola ubogiego sąsiada i ujrawszy niezapominajkę...*” (‘*підійшовши до поля бідного сусіда і побачивши незабудку...*’)¹³.

Зафіксовані контексти описують зривання квітів, які вербалізують уявлення про повсякденні побутові ситуації: “*W maju i czerwcu [sprzedawczyni kwiatów zrywały] niezapominajki*” (‘у травні та червні [продавиці квітів зривали] незабудки’)¹⁴; “*Mąż nie miał, choć był królem, nie miał niezapominajek. Chodził do ogródka rwał*” (‘чоловік не мав, хоча був королем, не мав незабудок. Він ходив до садка, рвав’)¹⁵. Оскільки в першому прикладі дію виконують продавщиці, можемо стверджувати, що незабудки також стають об'єктом продажу.

Дія зривання / збирання незабудки, будучи елементом обряду, набуває значення, маркованого культурно: *"Po południu [w dzień Wniebowstąpienia] parobcy i dziewczęta chodzą po polach, zbierając kwiat wierności miłosnej, niezapominajki i śpiewając piosenkę miłosną: "Zelona łączka, modri kvjat, vędruj że dzęvczę ze mną v svjat'"* ('після обіду (у день Вознесіння Господнього) парубки й дівчата ходять по полях, збираючи квітку любовної вірності, незабудку, і співаючи любовну пісню: "Зелений луг, синя квітка, мандруй же, дівчино, зі мною у світ"')¹⁶.

У легенді незабудка стає об'єктом дії надавання імені Господом: *"Jak Pan Bóg dövöl jim'ona kv'atom, tę niezabõtka z'abõca s'ic eje t'ono i copnq sq do Pana B'ic ega, žebě jěš röz p'ic ev'edzöl ję to t'ono. A Pan Bóg ję řek: Bez to, že mōš v'ater w głov'e ji z'abõca ję s'ic eje t'ono, to bądzeš sq na v'ędno nazęva niezabõtka"* ('коли Бог надавав назви квітам, незабудка забула своє ім'я і повернулася до Бога, щоб він іще раз сказав їй цю назву. А Бог сказав, що через те, що в неї вітер у голові і через те, що забула своє ім'я, вона буде зватися незабудкою')¹⁷.

У польській казці представлена незвичайна ситуація, коли вагітна жінка відчуває непереможне бажання з'їсти незабудки: *"...ale już żona została w takim ładnym stanie i mówi do męża: "Nie może żyć, jak nie zjem niezapominajek"* ('але дружина вже була в такому гарному стані і говорить чоловікові: "Не можу жити, як не з'їм незабудок"')¹⁸.

Незабудку висилають у конверті: *"Wysyłałam Ci w kopercie / niezabudkę małą.//* ('надсилаю тобі в конверті малу незабудку')¹⁹.

Так само, як інші квіти, незабудку (приносять і) кладуть на могили: *"Czy to piękne róże, / Skromna niezabudka, / Złóż kwiaty na grobie / Z własnego ogródka.//"* ('Чи то гарні троянди, скромна незабудка, поклади на могилі квіти з власного садка')²⁰.

Один контекст надає інформацію про те, що незабудку можуть приносити, проте за певних обставин ця дія може бути небажаною: *"W domu, w którym są młode króliki i gęsi, wystrzega się lud przynosić kwiatków, zwanych niezapominajkami, gdyż zwierzątka te niebawemby zapowiedziały"* ('у домі, в якому є молоді кролики й гуси, люди намагаються не приносити квітів, званих незабудками, оскільки ці тваринки незабаром осліпли б')²¹.

Персоніфікація незабудки в аналізованих текстах є рідкісним явищем. Лише в наведеній вище легенді про надавання Богом імен квітам вона виступає співрозмовником Господа (див. вище¹⁷).

Значущими для визначення польського мовного образу незабудки є відомості про її **застосування**. Незабудки, поряд з іншими квітами, використовуються як прикраса (елемент вінків, букетиків, “заплітанок” (букетиків для волосся)): *“Najpierwszym materiałem zdobniczym są kwiaty: sasanki, konwalie, niezapominajki, goździki, czeremcha. Wianki z tych kwiatów, równianki, zaplatanki we włosy są “przystrojem” młodych dziewcząt”* (‘найголовнішим оздобним матеріалом є квіти: сон-трава, конвалії, незабудки, гвоздики, черемха. Вінки з цих квітів, букети, “заплітанки” у волосся є “прикрасою” молодих дівчат’)²².

Із незабудок в’ють вінки: *“[Na Boże Ciało] W Krakowskiém zaś wiją wianki z bobownika, kopytnika, macierzanki, niezapominajki, rozchodnika i ruty”* (‘а на свято Тіла Господнього у Краківському в’ють вінки з бобівника, копитняку, чебрецю, незабудки, очитку й руту’)²³.

Цю квітку також використовують у букеті нареченої: *“[w niedzielę wieczorem, po trzeciej zapowiedzi następuje “kupno wianka”. “Sprzedająca” go kobieta zachwala kwiaty w bukietcie, który symbolizuje wianek.] (Opisując własności i znaczenie kwiatów na bukietcie): Przez żabie oczko (niezapominajki) dowiadują się w niebie, co się dzieje na świecie między małżonkami...”* (‘у неділю ввечері, після третього оголошення відбувається “купівля вінка”. Жінка, яка його “продає”, вихваляє квіти в букеті, який символізує вінок], (описуючи властивості й значення квітів у букеті): через жабине очко (незабудки) у небі довідуються, що відбувається між чоловіком і жінкою...’)²⁴.

Незабудками також прикрашають ікони: *“W Zielone Świątki (Zelonę Svjatkij)... obrazy świętych ozdabia się niezapominajkami”* (‘на Зелени свята ікони святих прикрашають незабудками’)²⁵.

Незабудка стала взірцем для створення рослинного мотиву в мистецтві. Він присутній у аплікації: *“Wycinanki ostatniej mody muszą być na białym kolorze – tła kolorowe są “ordynarne”, przeto odrzucone – koniecznie w kwiaty jak najdrobniejsze, a więc niezapominajki, bzy”* (‘Витинанки за останньою модою повинні бути на білому кольорі – кольорове тло – “грубе”, а тому відкинуто – обов’язково в якнайдрібніші квіти, а отже, у незабудки, бузок’)²⁶. Таким

рослинним мотивом оздоблюють вази: *“Plastyczne zdobiny roślinne, występujące na dzbankach, to motyw kwiatu z “grochów”, z gałązką i listkami... Naturalistycznie potraktowane gałązki róż i niezapominajki umieszcza St. Skarpczyński na flakonach”* (‘Художнє рослинне оздоблення, яке виступає на глечиках, – це мотиви цвіту “гороху”, з гілочкою й листям... Натуралістично представлені гілочки троянд і незабудки розташовує Ст. Скапчинський на вазах’)²⁷. Незабудки також вишивають на тюлі: *“F. Skrzydlewska wprowadziła między innymi do swoich kompozycji niezapominajki, dzwonki, lilie oraz korony kwiatowe z dwudzielnymi płatkami”* (‘Ф. Скишдельська запровадила серед інших до своїх композицій незабудки, дзвіночки, лілії та віночки квітів із дводольними пелюстками’)²⁸.

Інформацію про час початку цвітіння незабудок представляє єдиний серед опрацьовуваних контекст: *“W maju i czerwcu [sprzedawczynie kwiatów zrywały] niezapominajki”* (‘у травні й червні [продавиці квітів зривали] незабудки’)²⁹.

Еквівалентом незабудки може бути троянда чи будь-яка інша квітка, яку приносять на могилу померлих, щоб виявити свою любов до них, а також вшанувати їхню пам’ять (див. вище²⁰).

Символічні значення незабудки можна розподілити на дві групи: спільні для усіх квітів та специфічні. Характерною для квітів загалом є символіка збереження пам’яті про померлих (див. приклад вище²⁰).

Специфічними для незабудки є символічні значення:

1) невмирущої пам’яті про дорогу серцю людину: *[W XIX w. i w począt. XX modne były wydawnictwa związane z mową kwiatów] ... Najczęściej poetycką część książki poprzedzało zestawienie nazw kwiatów i odpowiednich znaczeń konwencjonalnych zaś dobór samych kwiatów ograniczony był do gatunków najbardziej popularnych, w rodzaju pierwiosnka (niewinność), konwalii (pokora), róży (miłość), bratka (rozmyślanie), niezapominajki (przypomnienie)...* (‘У XIX ст. і на поч. XX ст. були модними видання, пов’язані з мовою квітів... Найчастіше поетичній частині книжки передував перелік назв квітів і відповідних конвенційних значень, набір же самих квітів був обмежений найпопулярнішими сортами типу проліска (невинність), конвалії (покірність), троянди (кохання), братків (роздуми), незабудки (нагадування)...)’³⁰. Саме тому цю квітку малювали поряд з віршами, в яких просили про себе не забувати: *“Piktografia stanowiła w dawnych schembuchach jedną całość z treścią wpisów. Toteż wierszom*

proszącym o wieczną pamięć towarzyszyły malunki niezapominajek...” (‘ніктографія становила в давніх альбомах одне ціле зі змістом записів. Отож вірші з проханням про вічну пам’ять супроводжувалися малюнками незабудок...’)³¹;

2) приязної любові: *“Nad brzegiem zdroju niezapudka mała, Godło przyjaznej miłości...”* (‘на березі джерела мала незабудка, емблема приязної любові...’)³²;

3) романтичності людини: *“Czytelnik dolnośląskiej "Trybuny Walbrzyskiej" ... jeżeli preferuje niezapominajkę, to "cehuje go niezwykle romantyczne usposobienie. Należy do osób pracowitych, prawdomównych, uczciwych w interesach...”* (‘читач “Валбжиської Трибуни” з нижньої Сілезії... якщо надасть перевагу незабудці, то йому притаманний надзвичайно романтичний характер. Він належить до працюючих, правдивих, чесних у справах людей...’)³³;

4) вірності в коханні (див. вище¹⁶);

5) зв’язку неба й землі, адже за посередництвом незабудок на небі бачать, що відбувається між чоловіком і дружиною (див. вище²⁴).

Проаналізувавши польський мовний образ незабудки за семантичними категоріями об’єкта, застосування, часу, еквівалентності й символіки, ми виявили такі його стереотипні риси: незабудка – це квітка водночас зовсім звичайна, яка підлягає простим повсякденним операціям зривання, продажу, але й глибоко символічна. Вона, подібно до решти квітів, може використовуватися для виття вінків, у якості дівочої прикраси, як взірць для створення художніх рослинних мотивів, а також для вшанування пам’яті померлих. Проте, на відміну від інших квітів (наприклад, гвоздики, троянди, ромашки), незабудка не символізує дівочої цноти, невинності. Ця квітка наділена специфічною, притаманною лише їй, властивістю бути посередником між небесним і земним, бути “очима”, які можуть бачити найпотаємніше, приховане від усього світу. В польській мовній свідомості функціонує уявлення про те, що лише незабудка здатна сприяти збереженню вічної (або принаймні тривалої) пам’яті про людину, дотриманню вірності в коханні.

Здійснене нами дослідження польського мовного образу незабудки відтворює фрагмент польської мовної картини світу. Воно може стати підставою для порівняльних як внутрішньомовних, так і міжмовних студій, завдяки яким можна встановити спільне та відмінне в польському мовному образі незабудки й інших квітів, а

також у польському та українському й інших слов'янських мовних образах незабудки.

¹Пономарьов А. Українська етнографія. – К., 1994. – С. 41; ²Снитко Е.С., Кулинич И.А. Русский язык в этнолингвистическом освещении. – К., 2005. – С. 5-17; ³Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – Lublin, 2006. – Т. 18. – С. 7-143; ⁴Непоп-Айдачич Л.В. Етнолінгвістична школа Єжи Бартмінського // *Nepop-Ajdaczyć L. Polska etnolingwistyka kognitywna.* – Kijów, 2007. – С. 8-21; Непоп-Айдачич Л.В. Польська когнітивна етнолінгвістика: історія формування та напрямки досліджень // *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського.* – К., 2008. – Вип. 7. – С. 141-153; ⁵ Снитко Е.С., Кулинич И.А. Указ. раб. – С. 18.; ⁶Słownik stereotypów i symboli ludowych / *Концепція цілості і ред.: J. Bartmiński. Zast. red.: S. Niebrzegowska.* – Lublin, 1996. – Т. 1: Kosmos. – Cz. 1: Niebo, światła niebieskie, ogień, kamienie; Cz. 2: Ziemia, woda, podziemie; ⁷Piekarczyk D. Kwiaty we współczesnym językowym obrazie świata. – Lublin, 2004; ⁸Bartmiński J. O profilowaniu i profilach raz jeszcze // *O definicjach i definiowaniu / Red. J. Bartmiński, R. Tokarski.* – Lublin, 1993. – S. 269-275; Bartmiński J., Niebrzegowska S. Profile a podmiotowa interpretacja świata // *Profilowanie w języku i w tekście / Pod red. J. Bartmińskiego, R. Tokarskiego.* – Lublin, 1998. – S. 211-224; ⁹Wierzbicka A. *Lexicography and Conceptual Analysis.* – Ann Arbor, 1985; ¹⁰Непоп-Айдачич Л.В. Польський мовний образ незабудки (назва, гіпероніми, гіпоніми) // *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика.* – К., 2008. – Вип. XVI. – С. 69-79; ¹¹Непоп-Айдачич Л.В. Польський мовний образ незабудки (колекції та комплекси) // *Вісник Київського університету: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика.* – К., 2008. – (у друці); ¹²Непоп-Айдачич Л.В. Стереотипні риси незабудки в польській мові та культурі // *Мова і культура: Науковий журнал.* – К., 2008. – (у друці); ¹³Bajki i podania / *Zebrał J. Lompa.* – Wrocław [etc.], 1965. – S. 155; ¹⁴Łódzkie Studia Etnograficzne. – 1988. – R. 28. – S. 18; ¹⁵Niebrzegowska S. *Przestrach od przestrachu. Rośliny w ludowych przekazach ustnych.* – Lublin, 2000. – S. 80; ¹⁶Lorentz F., Fischer A., Lehr-Spławiński T. *Kaszubi. Kultura ludowa i język.* – Toruń, 1934. – Т. XVI. – Z. 1. – S. 80; ¹⁷Sychta B. *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej.* – Wrocław, 1969. – Т. III. – S. 252; ¹⁸Niebrzegowska S. *Op. cit.* – S. 80; ¹⁹Złote ziarna: *Antologia współczesnej poezji ludowej ziemi zamojskiej / Zebrał, opracował i posłowiem opatrzył J. Adamowski.* – Lublin, 1985. – S. 173; ²⁰Там само. – С. 58; ²¹Wisła: *miesięcznik geograficzno-etnograficzny.* – 1889. – Т. 3. – S. 512; ²²*Polska Sztuka Ludowa.* – 1964. – R. 18. – Т. 2. – S. 109; ²³Gustawicz B. *Podania, przesady, gadki i nazwy ludowe w dziedzinie przyrody // Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej wydawany staraniem Komisji Antropologicznej Akademii Umiejętności.* – 1882. – Т. 6. – S. 203; ²⁴Udziela S. *Krakowiacy.* – Kraków, 1924. – S. 68; ²⁵Lorentz F., Fischer A.,

Lehr-Splawiński T. Op. cit. – S. 81; ²⁶Chmielińska A. Księżacy (Łowiczenie). – Kraków, 1925. – S. 68; ²⁷Jankowska B. Współczesne garncarstwo ludowe na Dolnym Śląsku // *Więś dolnośląska* / Red. A. Nasz. – Wrocław, 1970. – S. 186; ²⁸Łódzkie Studia Etnograficzne. – 1965. – R. 7. – S. 128; ²⁹Łódzkie Studia Etnograficzne. – 1988. – R. 28. – S. 18; ³⁰Mowa kwiatów // *Literatura Ludowa*. – 1978. – R. 22. – T. 4-6. – S. 149; ³¹Polska Sztuka Ludowa. – 1987. – R. 41. – T. 1-4. – S. 136; ³²Pieśni ludowe z polskiego Śląska / Wydali i komentarzem zaopatrzyli J. Ligęza i S. M. Stoiński. – Kraków, 1938. – Z. 2: Pieśni o zalotach i miłości. – S. 216; ³³Mowa kwiatów... Op. cit. – S. 142.

Л.В. Домилівська, асп.

ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА ТЕКСТОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СИМВОЛУ

У статті розглядається проблема текстової інтерпретації символу. Автор репрезентує науковий аналіз означеного поняття. Зокрема, аналізуються психологічний, філологічний та філософський підходи розуміння поняття символу.

The article deals with the problem of symbol's textual interpretation. The author gives scientific analyses of symbol's explanation. Modern Science differentiates psychological, philological and philosophical approaches to definition symbol.

Літературний твір, як відомо, є цілісною формою організації мовного матеріалу на ідейно-естетичних засадах, а тому може бути предметом лінгвістичного опису. Мовознавець аналізує текст як реальність специфічного мовного типу, яка органічно постає в конкретному комунікативному середовищі¹. Зауважимо, поняття про діалект колективу (соціолект), що є скорельованим із історією мовознавства, в новому часі змінюється на поняття індивідуальний поетичний стиль, що розуміється, перш за все, як система естетично-творчого добору, осмислення і розташування мовних одиниць, зокрема символів. Тому вивчення індивідуальних стилів – важлива і перспективна проблема стилістики.

За класичними науковими підходами, передусім В. Виноградова, стилістичний опис будь-якого художньо-літературного твору поділяється на дві частини: символіку та композицію. Символіка, на думку вченого, – це та частина поетичної стилістики, що вивчає системи індивідуально-творчого добору